

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle**HE 139/2018 vp laeiksi Jehovan todistajien vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa annetun lain kumoamisesta ja asevelvollisuuslain 3 §:n muuttamisesta**

Oikeusministeriötä on valiokunnan kutsussa pyydetty lausumaan hallituksen esityksen HE 139/2018 vp 1. lakiehdotukseen sisältyvästä siirtymäsäännöksestä erityisesti rikosoikeuden näkökulmasta.

Siirtymäsäännöksen valtiosääntöoikeudellista arviointia

Siirtymäsäännöksen (2 §:n 2 momentin) mukaan Jehovan todistajien vapautuslakia sovellettaisiin ehdotuksen mukaan edelleen henkilöihin, jotka ovat jättäneet vapautuslain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettua vapautushakemuksen Puolustusvoimien aluetoimistolle ennen lain voimaantuloa. Lisäksi pykälän 3 momentin mukaan ne henkilöt, jotka ovat hakeneet tai joille on myönnetty vapautuslaissa tarkoitettua lykkäystä ennen kumoamislain voimaantuloa, voisivat kolmen kuukauden määräajassa hakea edelleen vapauttamista asevelvollisuuden suorittamisesta rauhan aikana. Siirtymäsäännöksellä varmistettaisiin se, ettei vapautuslain kumoaminen johda kohtuuttomiin tilanteisiin niiden henkilöiden osalta, jotka ovat jo vapautuslain mukaisessa lykkäysvaiheessa.

Oikeusministeriö kiinnittää huomiota siihen, että tällaisen siirtymäajan säätäminen nykyisen vapautusjärjestelmän puitteissa voidaan katsoa merkitsevän sitä, että eri vakaumuksen omaavien henkilöiden erilainen kohtelu jatkuu tässä suhteessa siirtymäajan keston. Tällaisen erilaisen kohtelun valtiosääntöisen arvioinnin kannalta keskeisenä kysymyksenä voidaan pitää sitä, voidaanko se perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla. Koska kyse on erilaisesta kohtelusta perustuslain 6 §:n 2 momentin kiellettyihin syrjintäperusteisiin lukeutuvan henkilön uskonnon tai vakaumuksen perusteella, voidaan erilaisen kohtelun perustelemiselle asetettujen vaatimusten katsoa olevan korkeat (HE 309/1993 vp, s. 44; ks. esim. PeVL 37/2014 vp, s. 3/I, PeVL 23/2012 vp, s. 2, PeVL 60/2010 vp, s. 3, PeVL 1/2006 vp, s. 2, PeVL 15/2001 vp, s. 3).

Esitykseen sisältyy arvio ehdotettujen siirtymäsäännösten valtiosääntöisestä merkityksestä. Arvion mukaan siirtymäaikoihin liittyvälle erilaiselle kohtelulle voidaan katsoa olevan olemassa hyväksyttävä syy, kun sen tarkoituksena on suojata vapautuslain mukaisen menettelyn jo aloittaneille henkilöille syntyneitä oikeutettuja odotuksia ja näin ollen turvata

perustuslain 21 §:n 2 momentissa turvattuihin hyvän hallinnon takeisiin kuuluvaa luottamuksensuojaa. Edelleen tätä arviota voidaan katsoa tukevan myös sen, että suojattava odotus materiaalisesti koskee henkilöiden perustuslain 11 §:ssä turvattua uskonnonvapauden suojaa. Siirtymäaikoihin liittyvää erilaista kohtelua voidaan pitää oikeasuhtaisena, kun kyse on hyvin rajattuun ryhmään kohdistuvasta ja ajallisesti lyhyestä siirtymäajasta, jonka tavoitteena on sen kohteena olevien henkilöiden perusoikeuksien turvaaminen. Erotteluja ei voida tässä suhteessa pitää mielivaltaisina tai kohtuuttomiksi muodostuvina.

Rikosoikeudellisesti arvioitavaksi tulee valtiosääntöoikeudellisesti perustuslain 8 §:ssä säädetty laillisuusperiaate, josta on säädetty myös rikoslain 3 luvun 1 §:ssä. Laillisuusperiaate edellyttää, että ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen teosta, joka ei tekohetkellä ole säädetty rangaistavaksi. Säännös saa sisältönsä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklasta ja KP-sopimuksen 15 artiklasta ja EU:n perusoikeuskirjan 49 artiklasta. Vakiintuneen käsityksen mukaan periaate pitää sisällään neljä kieltoa tai alaperiaatetta (epätäsmällisyyskielto, lain sanamuodon piirissä pysyminen eli *praeter legem* –kielto, analogiakielto syytetyn vahingoksi ja taannehtivan rikoslain kielto). Vakiintuneesti tässä yhteydessä mainitaan myös lievemmän lain soveltamisen periaate, josta säädetään rikoslain ajallista soveltamista koskevassa 3 luvun 2 §:ssä.

Näistä tässä yhteydessä relevantteja lienevät pääperiaate eli vaatimus tekohetken lain soveltamisesta ja taannehtivan rikoslain kielto. Niiden valossa on selvää, että siviilipalveluslain rangaistussäännöstä ei voida soveltaa taannehtivasti Jehovan todistajiin ennen vapautumislain kumoamista tehtyihin tekoihin.

Toisekseen relevantti lienee myös vaatimus täsmällisyysvaatimukseen sisältyvästä teon rangaistavuuden ennakoitavuudesta. Perustuslakivaliokunnan käytännössä tämä vaikuttaa liitetyn ensi sijaisesti rangaistussäännöksen sanamuodon täsmällisyysvaatimukseen (rangaistussäännöksen on oltava niin täsmällinen, että sen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa mikä toiminta on rangaistavaa).¹ Avoin kysymys on, voisiko vaatimus rikosoikeudellisesta ennakoitavuudesta saada tässä yhteydessä saman sisällön kuin edellä mainittu vaatimus oikeutetuista odotuksista ja hyvän hallinnon luottamuksensuojasta.

Rikosoikeudellista arviointia

Vapautumislain kumoamislain 2 §:n 2 momentti sisältää säännöksen siitä, että ennen vapautumislain kumoamista koskevan lain voimaan tuloa vapautushakemuksen tehneeseen Jehovan todistajan sovelletaan nykyistä lakia. Kyseessä on tavanomainen siirtymäsäännös, jollaisia säädetään yleisesti esimerkiksi lurasääntelyä muutettaessa jo vireillä olevien asioiden osalta. Vapautumishakemuksen säännöksen mukaisesti ennen lain voimaan tuloa tehneitä Jehovan todistajia ei siten jatkossa syytetäisi eikä tuomittaisi ase- tai siviilipalveluksesta kieltäytymisestä siviilipalveluslain/asevelvollisuuslain nojalla. Samaan lopputulokseen voitaisiin mahdollisesti päätyä jo taannehtivan rikoslain kiellon kautta, mutta erillisäännös selventää tilannetta (ei ole tarpeen arvioida onko vapautumishakemusta pidettävä palveluksesta kieltäytymisenä ja jos on, milloin siviilipalveluslaissa/asevelvollisuuslaissa tarkoitettu teko heidän osaltaan täyttyisi). Rikoslain 3 luvun 2 §:n 5 momentti mahdollistaa tällaisen

¹ Ks. Sakari Melander: Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja rikosoikeudellinen tulkinta, alaviitteiden 15 ja 16 viittaukset perustuslakivaliokunnan ja EIT:n käytäntöön, Defensor Legis N:o 4 /2015, s 644-661.

erillissäätelyyn. Kyseisenkaltaista sääntelyä ei yleensä ole pidetty yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallisena (ja sen kohderyhmä on jatkossa selostetulla tavalla varsin suppea). Ryhmän osalta edellytys oikeutetuista odotuksista ja teon rangaistavuuden ennakoitavuudesta lienee painavin.

Kumoamislain 2 §:n 3 momentissa säädetään kolmen kuukauden siirtymäajasta niille Jehovan todistajiin kuuluville, jotka ovat ehtineet hakea lykkäystä, mutta eivät vielä ole hakeneet vapautusta. Heille avataan laissa mahdollisuus hakea vapautusta vapautumislain nykyisistä määräajoista ja ikärajoista riippumatta. Yhdenvertaisuutta loukkaavaksi katsotun lain soveltaminen, jonka mukaan vain Jehovan todistajilla olisi mahdollisuus saada vapautus ase- ja siviilipalveluksesta, jatkuisi siis siirtymäsäännöksen ajan. Vakavin yhdenvertaisuuden loukkaus lienee se, jos samaan aikaan Jehovan toistajiin kuulumattomia tuomittaisiin vankeusrangaistuksiin samasta teosta. Todennäköistä kuitenkin on, että siirtymäaikana ei nostettaisi syytteitä Jehovan todistajiin kuulumattomia kohtaan. Tilannetta saattaisi heidän osaltaan olla edelleen perusteltua arvioida Helsingin hovioikeuden ratkaisusta ilmenevällä tavalla. VKSV:ltä saadun tiedon mukaan Itä-Uudenmaan syyttäjänvirastolla (siviilipalveluskeskus tekopaikkana) olisi tällä hetkellä vireillä muutama (yhdeksän) uskonnon tai vakaumuksen perusteella tapahtuvaa siviilipalveluksesta kieltäytymistä, joiden ratkaisemista on ainakin toistaiseksi lykätty oikeustilan selvenemiseksi.

Se mikä laki hovioikeuden päätöksen antamisen ja vapautumislain kumoamisen välisenä aikana siviilipalveluksesta kieltäytyneiden tekoihin lievemmän lain soveltamisperiaatteen mukaisesti tulee sovellettavaksi jää oikeuskäytännössä ratkaistavaksi. Rikoslain 3 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin. Jos voimassa olevan lain sisällön katsotaan hovioikeuden ratkaisusta ilmenevin tavoin olevan se, ettei kieltäytymisestä voida tuomita rangaistusta, saattaisi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta olla ongelmallista lukea tällaisia tekoja takautuvasti syyksi sillä perusteella, että sääntelyä on myöhemmin muutettu. Oikeustilan selventämisen vuoksi saattaisi olla paikallaan, että perustuslakivaliokunta korostaisi lausunnossaan taannehtivan rikoslain kiellon merkitystä sekä Jehovan todistajien että muiden uskontonsa ja vakaumuksensa perusteella kieltäytyneiden osalta.

Vaihtoehtona arvioitavaksi voi tulla myös, että lakiin ei sisällytettäisi 3 momentin mukaista siirtymäsäännöstä, vaan siirtymäajasta säänneltäisiin yksinomaan 2 momentin nojalla. Vapautumislain nojalla hakemuksen voi kuitenkin tehdä vain henkilö, jolle ei enää voida myöntää lykkäystä ja jonka lykkäys on jatkunut keskeytyksettä sen kalenterivuoden loppuun, jolloin asianomainen täyttää 28 vuotta. Hakemus on tehtävä kolmen kuukauden sisällä siitä, kun henkilö täyttää 29 vuotta. Ehdotettu 2 momentti koskisi siten vain edellä mainittua varsin suppeaa ryhmää.

Muiden Jehovan todistajien osalta laissa ei tällöin olisi lainkaan siirtymäsäännöstä. Lykkäyksen saaneiden Jehovan todistajien olisi siten lain voimaan tultua hakeuduttava lykkäysten päätyttyä normaalisti ase- tai siviilipalvelukseen ja rikosoikeudellinen vastuu mahdollisesta ase- tai siviilipalveluksesta kieltäytymisestä alkaisi heidän osaltaan heti lain voimaan tulon jälkeen. Merkityksellistä rikosoikeuden kannalta voi olla myös se, miten olisi arvioitava tapauksia, joissa lykkäyksen saanut Jehovan todistaja, joka ei täytä vapautumishakemuksen ehtoja, totaali kieltäytyisi jo ennen vapautumislain kumoavan lain voimaan tuloa. Siviilipalveluksesta kieltäytymisen tekohetki on määritelty siviilipalveluslain 74 §:ssä ja asepalveluksesta kieltäminen asevelvollisuuslain 118 §:ssä. Heidän osaltaan ehdotettu 3 momentin siirtymäsäännös selkeyttäisi oikeustilaa ja vähentäisi mahdollisia oikeusprosesseja.